

Žiga Zois, somecen Blochovega monumentalnega dela o ribah

DR. DRAGAN BOŽIČ

Antikvariat Fine Antique Prints v mestu Wayne v Pensilvaniji (ZDA) prodaja štiri bakroreze rib s konca 18. stoletja. Najcenejši stane 550, najdražji 1250 dolarjev. Spremno besedilo pojasnjuje, da je to ilustracija iz obsežne publikacije o ribah Marcusa Elieserja Blocha, ki je izhajala v Berlinu od 1782 do 1795. Blochovo delo z naslovom Splošni prirodopis rib je vsebovalo 432 čudovitih ročno pobarvanih bakrorezov rib, ki so jih dolgo občudovali in zbirali zaradi njihovih izrazitih barv in večjih upodobitev. Do konca novembra 2009 je tem štirim bakrorezom delal družbo še peti, ki ga zdaj hrani Narodna galerija v Ljubljani. Le kaj bi bilo na bakrorezu iz nemške knjige, ki ga je prodajal ameriški antikvariat, tako pomembnega za Slovenijo in Slovence, da ga je za svojo grafično zbirko brez odlašanja odkupila omenjena slovenska nacionalna ustanova?

Začeli smo na koncu, zdaj pa pojdemo na začetek. Biblioteka SAZU na Novem trgu 5 v Ljubljani hrani del zapuščine rodbine Zois. V njem je poleg drugega tudi šest slik: tri risbe človeške ribice, ki jih je zelo verjetno po naročilu barona Žige Zoisa leta 1805 narisal slikar Vincenc Dorfmeister, in trije bakrorezi rib. Prvi prikazuje rumenorepega hlastača, drugi krulca ali morskega kokota, tretji pa kirnjico. Na bakrorezu s kirnjico je pod ribo kaligrafsko napisan napis v nemščini “Gestochen auf Kosten von B. S. Z. in Laibach”, kar pomeni “(Risba je bila) vrezana na račun B. S. Z. v Ljubljani”. Strošek vrezovanja kirnjice v bakreno ploščo je potemtakem plačal Ljubljančan B. S. Z. Nobenega dvoma ni, da je to bil slavni baron Žiga Zois, ki se sam ni nikdar podpisoval kot Žiga, ampak kot Sigmund. Na bakrorezu sta napisana še umetnik Krüger ml. (Johann Friedrich August Krüger), ki je narisal barvno risbo, in J. F. Hennig, ki je risbo vrezal v bakreno ploščo. V desnem zgornjem vogalu so latinsko, nemško in francosko ime upodobljene ribe (Anthias sacer, Der Röhling in Le Barbier). Bakrorez je oštevilčen z rimsko in arabsko številko 315. Omenjenih šest dragocenih slik človeške ribice in treh morskih rib je v eni od map leta 1998 odkril bibliotekar Drago Samec. Med drugim jih je pokazal biologu in raziskovalcu proteusa Marku Aljančiču in umetnostnemu zgodovinarju Emilijanu Cevcu, ki so ju pritegnile samo risbe človeške ribice, za bakroreze rib pa nista pokazala kakega posebnega zanimanja.

Ko sem imel konec oktobra 2009 tudi sam priložnost vse slike videti v živo in se mi je takoj posvetilo, da je eden od bakrorezov v neposredni zvezi z Žigo Zoisom, mi žilica ni dala miru, da ne bi bil poskusil ugotoviti izvora “nezanimivih barvnih bakrorezov z ribami”.

S pomočjo spleta ni bilo težko dognati, da gre za v uvodu omenjeno znamenito Blochovo delo Splošni prirodopis rib (Allgemeine

Naturgeschichte der Fische), ki obsega dvanajst delov, od katerih so prvi trije posvečeni ribam Nemčije, preostalih devet pa inozemskim ribam. Marcus Elieser Bloch je bil zdravnik judovskega rodu v Berlinu, čigar “konjiček” je bilo naravoslovje. Dolga leta je načrtno zbiral ribe z vsega sveta. Zbral je okrog 1400 primerkov. Dal jih je narisati, na podlagi teh risb izdelane ročno pobarvane bakroreze pa je vključil v svoje prej omenjeno delo. Razen za nemško je poskrbel še za francosko izdajo, ki je začela izhajati leta 1785. Med izdajanjem pa mu je začelo zmanjkovati denarja. Zato je pridobil več kot petdeset mecenov, med katerimi so bili npr. njeno veličanstvo vladajoča pruska kraljica, malteški vitez Joseph Paul von Cobres iz Augsburga na Bavarskem in Kraljevska akademija znanosti v Berlinu. Na seznamu mecenov je eden redkih, če ne sploh edini tujec “najbogatejši Kranjec”, podjetnik, trgovec, mecen, mentor, zbiralec in raziskovalec baron Žiga Zois!

Če bi si kdo želel ogledati vseh 432 čudovitih bakrorezov, bo moral v kako tujo knjižnico ali pa se zadovoljiti s slikami na spletu. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani je sicer pod signaturama 10611 in 10610 hranila celotno nemško izdajo Blochovega dela o ribah, vendar je zdaj vseh pet zvezkov z bakrorezi velikega formata pogrešanih. Vseh 432 Blochovih rib pa si v teh časih, ko je vsak dan več dragocenih, redkih in težko dostopnih starih publikacij digitaliziranih in prosto dostopnih na spletu, lahko ogledamo kar na svojem računalniškem ekranu, in sicer v Digitalni galeriji Newyorške javne knjižnice (New York Public Library). Ribe, ki jih hrani Biblioteka SAZU, to je kirnjico, krulca in rumenorepega hlastača, bomo našli pod imeni Anthias sacer, Trigla volitans in Sparus chrysurus.

Da je imel baron Zois v svoji grafični zbirki bakrorez s kirnjico, je razumljivo, saj mu ga je Bloch gotovo poslal v zahvalo za njegov denarni prispevek, s katerim je bilo poplačano vrezovanje te lepe ribe v baker. Zakaj pa je imel poleg kirnjice še krulca in rumenorepega hlastača? Glede hlastača odgovora še ne poznamo, pri krulcu pa je vzrok na dlani. Malteški vitez von Cobres, ki je plačal vrezovanje te ribe, je bil premožen bankir v Augsburgu, ki je imel tako kot zdravnik Bloch v Berlinu veliko naravoslovno zbirko. Glede tega se je z njima enakovredno kosal trgovec Žiga Zois v Ljubljani, čigar zbirka mineralov z okrog 5000 kosi je slovela daleč po svetu. Tako kot Zois je imel tudi Cobres poleg zbirke še izjemno bogato in pomembno knjižnico, ki pa je vsebovala predvsem naravoslovna dela. Veliko redkost predstavlja tiskani katalog te knjižnice, ki ga je njen lastnik pod naslovom Deliciae Cobresianae izdal v Augsburgu leta 1782. Da sta se Cobres in Zois dobro poznala, dokazujejo pisma, ohranjena v Narodnem muzeju

Le kaj bi bilo na bakrorezu iz nemške knjige, ki ga je prodajal ameriški antikvariat, tako pomembnega za Slovenijo, da ga je brez odlašanja odkupila Narodna galerija v Ljubljani?

↑ Blochov bakrorez št. 315 s kirnjico. Vrezovanje v bakreno ploščo je plačal baron Žiga Zois iz Ljubljane. Hrani Biblioteka SAZU v Ljubljani.

→ Prodajo Blochovega bakroreza s kirnjico Narodni galeriji v Ljubljani je izpeljala Hollie Powers Holt iz ameriškega antikvariata Fine Antique Prints v Waynu v Pensilvaniji, ki je tudi soavtorica priročnika za zbiralce starih botaničnih grafik The Art of the Garden. Pred seboj ima knjigo J. J. Audubona o ameriških pticah iz 19. stoletja.

Blochovo delo z naslovom Splošni prirodopis rib je vsebovalo 432 čudovitih ročno pobarvanih bakrorezov rib

Slovenije v Ljubljani. Lahko si mislimo, da se je Zois vsakokrat, ko je pogledal na bakrorez krulca s Cobresovim imenom, spomnil na moža, ki je tako kot on naravoslovnim zbirkam namenjal veliko denarja in velik del svojega prostega časa.

Spletno iskanje “Zoisovega” bakroreza s kirnjico novembra 2009 je pokazalo, da je to izredno redka grafika, da pa en primerek vendarle ponuja na začetku zgodbe omenjeni antikvariat Fine Antique Prints v Waynu. Naj poudarim, da je vsak primerek Blochovih bakrorezov unikat, ker so bili odtisi ročno pobarvani. Poleg tega je od vseh 432 bakrorezov, ki ilustrirajo Blochovo delo o ribah, za nas Slovence daleč najpomembnejši prav tisti, ki predstavlja “Zoisovo” kirnjico. To je bil za vodstvo Narodne galerije dovolj tehten razlog za nakup. Nepričakovano razkritje osebe, ki se skriva za kratico B. S. Z. na bakrorezu kirnjice, je prispevalo k temu, da bakrorez št. 315 iz Wayna ni prišel v kako zasebno zbirko v

tujini, ampak v zbirko javnega zavoda v slovenski prestolnici!

Riba, ki je upodobljena na Blochovem bakrorezu št. 315, katerega vrezovanje je plačal baron Zois, se po slovensko imenuje kirnjica ali sredozemska zobčasta pirka. Uradno latinsko ime je Anthias anthias. V severnem Jadranu je ni, pač pa živi v Dalmaciji. Po mnenju raziskovalca podmorskega življa Toma Turka nekako do črte Ist-Molat-Premuda. Kirnjica velja za eno najlepših jadranskih rib. Navadni smrtniki je v naravi ne bomo nikdar videli, ker je njeno domovanje ob strmih podvodnih stenah pod globino 30 metrov. Morda pa jo bomo kdaj lahko občudovali v kakem akvariju. Kdor bi rad o tej lepi, do 27 centimetrov dolgi ribici, ki je ne smemo zamenjevati z veliko in nič kaj lepo kirnjjo, izvedel še več, naj obišče spletno stran AKVAzin, kjer je za njeno predstavitev poskrbel akvarist Bojan Dolenc. ■